

УДК 338.439.223

Ю. М. Марчук,
к. с.-г. н., завідувач кафедри ботаніки, дендрології та лісової селекції,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-1184-261X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.23.25

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЛІСОГОСПОДАРЮВАННЯ СТИМУЮЮЧОГО ТИПУ: ЗАВДАННЯ, ФУНКЦІЇ ТА МЕТОДИ

Yu. Marchuk,
PhD in Agricultural Sciences, head of the Department of botany, dendrology
and forest selection, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FOREST MANAGEMENT OF STIMULATING TYPE: TASKS, FUNCTIONS AND METHODS

Встановлено, що наявний фінансово-економічний механізм лісогосподарювання охоплює низку рудиментів командно-адміністративної економіки та перехідного періоду, тому потребує трансформації у механізм стимулюючого типу, який функціонує у високорозвинених країнах та країнах постсоціалістичного табору. У статті обґрунтовується доцільність формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання стимулюючого типу, який оперуватиме набором методів, важелів та інструментів, що спонукатиме державні та комунальні лісогосподарські підприємства максимальною мірою забезпечувати у виробничо-господарській діяльності дотримання принципів невиснажливого та збалансованого лісокористування.

Встановлено, що основними методами такого механізму мають виступати: цільове бюджетне фінансування, фіскальне стимулювання, бюджетне та позабюджетне відшкодування втрат лісогосподарського виробництва, створення фондів розвитку лісового господарства, застосування програмно-цільового методу фінансування розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу.

Обґрунтовано, що важливим завданням фінансово-економічного механізму лісогосподарювання стимулюючого типу є застосування комплексу інструментів, які закладуть необхідні стимули для постійних лісокористувачів стосовно введення додаткових потужностей глибокої переробки деревини та збільшення виробництва готової продукції, яка користується підвищеним попитом на ринку виробів з деревини. У статті встановлено, що одним з основних завдань такого механізму виступає створення відповідних інституціональних та інвестиційних умов для відновлення лісових ресурсів, особливо у лісодефіцитних регіонах, а також збереження видового та ландшафтного біорізноманіття лісів

Доведено, що в умовах децентралізації важливою складовою фінансово-економічного механізму лісогосподарювання є наявність інструментів, які стимулюватимуть органи місцевого самоврядування виділяти кошти на ведення лісового господарства. Встановлено, що доцільність нарощення обсягів фінансування лісогосподарської діяльності за рахунок коштів місцевих бюджетів також пов'язана з відсутністю в останні роки видатків Державного бюджету України на вказані цілі.

It is established that the existing financial and economic mechanism of forestry management covers a number of rudiments of the command and administrative economy and the transition period. Therefore, it requires transformation into a mechanism of stimulating type, which operates in highly developed countries and countries of the post-socialist camp. The article substantiates the expediency of forming a financial and economic mechanism of a stimulating type, which will operate with a set of methods, levers and tools, which will encourage state and municipal forestry enterprises to ensure compliance with the principles of sustainable and balanced forest management in the production and economic activities to the maximum extent.

It is established that the main methods of such a mechanism should be: targeted budget financing, fiscal incentives, budgetary and extra-budgetary compensation of losses of forestry production, the creation of funds for the development of forestry, the application of the program-target method of financing the expanded reproduction of the resource potential.

It is proved that an important task of financial and economic mechanism of forest management of stimulating type is the use of a set of tools that will provide the necessary incentives for permanent forest users in relation to the introduction of additional capacities for deep processing of timber and increase production of finished products which is in high market demand of wood products. The article establishes that one of the main tasks of such a mechanism is the creation of appropriate institutional and investment conditions for the restoration of forest resources, especially in the forest-deficit regions, as well as the preservation of species and landscape biodiversity of forests.

It is proved that in the conditions of decentralization, an important component of the financial and economic mechanism of forestry is the availability of tools that will stimulate local governments to allocate funds for forestry. It is established that the expediency of increasing the volume of financing of forestry activity at the expense of local budgets is also connected with the absence in the last years of expenditures of the State Budget of Ukraine for the stated purposes.

Ключові слова: фінансово-економічний механізм, фіскальне стимулювання, програмно-цільовий метод, інвестиції, місцеві бюджети.

Key words: financial and economic mechanism, fiscal stimulation, program-targeting method, investments, local budgets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Консервація низки проблем еколого-економічної ефективності лісгосподарювання значною мірою пов'язана з відсутністю сучасного фінансово-економічного механізму ведення лісового господарства, який охоплював би комплекс прямих та непрямих фіскальних та фінансово-кредитних регуляторів, що спонукали б постійних лісокористувачів результативніше використовувати наявний лісоресурсний потенціал та збільшувати обсяги виробництва продукції з високою доданою вартістю. Нинішній формат фінансово-економічного механізму лісгосподарювання оперує обмеженим набором методів, важелів та інструментів, що не закладає достатніх стимулів для державних та комунальних лісгосподарських підприємств максимальною мірою забезпечувати у виробничо-господарській діяльності дотримання принципів невиснажливого та збалансованого лісокористування. Це в свою чергу породжує ланцюг проблем, пов'язаних із забезпеченням належної повноти насаджень та своєчасним здійсненням лісгосподарських заходів. Тобто важливим завданням теорії та методології економіки лісокористування сьогодні виступає формування сучасного фінансово-економічного механізму лісгосподарювання стимулюючого типу, який спонукатиме по-

стійних лісокористувачів використовувати весь спектр виробничо-технічних, організаційно-економічних та лісгосподарських заходів для забезпечення розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу та максимізації прибуткових надходжень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Удосконаленню теоретико-методологічного підґрунтя формування фінансово-економічного механізму лісгосподарювання присвячена значна кількість праць вітчизняних вчених, в яких аналізується ефективність застосування окремих методів та інструментів цього механізму [1; 3; 5]. Особливий наголос робиться на доцільності розширення набору бюджетно-податкових важелів впливу на діяльність постійних лісокористувачів, зокрема в частині адекватного вилучення та справедливого розподілу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, формування спеціальних фондів відновлення, відтворення та охорони лісоресурсного потенціалу, надання фінансових преференцій суб'єктам лісгосподарського підприємництва, які застосовують інноваційні технології лісорозведення та лісовирощування [4; 7]. В окремих публікаціях аналізується доцільність більш широкого застосування фінансово-кредитних важелів та інструментів [2; 6] для усунення інвестиційного дефіциту у лісгосподарському виробництві та

створення умов для комплексної модернізації, реконструкції та технічного переоснащення виробничої бази лісгосподарських підприємств.

Однак недостатньо сформованими є підходи до трансформації наявного фінансово-економічного механізму лісгосподарювання, який охоплює низку рудиментів командно-адміністративної економіки та перехідного періоду, у механізм стимулюючого типу, на кшталт того, який функціонує у високорозвинених країнах та країнах постсоціалістичного табору, що вдало провели комплекс системних та структурних перетворень у лісовому секторі національних економік. Також не прослідковується наявність цілісних підходів стосовно формування інституціонального підґрунтя функціонування фінансово-економічного механізму лісгосподарювання на місцевому рівні, щоб залучити у процес фінансування процесів відновлення, відтворення та охорони лісів кошти бюджетів місцевого самоврядування.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування завдань, виступу функцій та методів фінансово-економічного механізму лісгосподарювання стимулюючого типу з урахуванням наслідків та перспектив децентралізації влади і реформи місцевого самоврядування, існуючого стану інвестиційного забезпечення реалізації лісгосподарських та лісоохоронних проектів та базових трендів екологізації лісівництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність закладення сучасних імперативів невиснажливого та збалансованого лісокористування в діяльність постійних лісокористувачів зумовила потребу у переформатуванні існуючого фінансово-економічного механізму лісгосподарювання в сторону умонтування в його структуру комплексу стимулюючих підойм та інструментів, що спонукатимуть суб'єктів лісгосподарського підприємництва максимальною мірою використовувати сучасні способи розширеного відтворення лісової складової природного багатства України. Виходячи з попереднього досвіду та враховуючи сучасні тренди розвитку лісової галузі у високорозвинених країнах та країнах постсоціалістичного табору, які вдало реформували лісовий сектор, важливою складовою інституціональної архітекτονіки розвитку лісгосподарського комплексу виступає формування фінансово-економічного механізму лісгосподарювання стимулюючого типу (рис. 1).

Одним з основних завдань такого механізму виступає створення відповідних інституціональних та інвестиційних умов для відновлення лісових ресурсів, особливо у лісодефіцитних регіонах, а також збереження видового та ландшафтного біорізноманіття лісів, що сприятиме максимізації екосистемних послуг, що продукуються лісовими біогеоценозами. Саме такий механізм має закласти фундаментальні передумови для масового впровадження технологій екологічно орієнтованого лісівництва у практику ведення лісового господарства, щоб усунути рецидиви виснажливого та розбалансованого використання лісоресурсного потенціалу. Прикметною рисою фінансово-економічного механізму лісгосподарювання має виступати досягнення завдання, яке передбачає підвищення рівня комплексності використання усіх ресурсів, зокрема несировинних, та користей лісу, що є вагомим резервом підвищення рівня капіталізації лісгосподарського бізнесу загалом.

Важливим завданням фінансово-економічного механізму лісгосподарювання стимулюючого типу є застосування комплексу інструментів, які закладуть необхідні стимули для постійних лісокористувачів стосовно введення додаткових потужностей глибокої переробки деревини та збільшення виробництва готової продукції, яка користується підвищеним попитом на ринку виробів з деревини. Виходячи з кращих практик ведення лісового господарства, зокрема сусідніх країн, чи не основним завданням формування нової конструкції фінансово-економічних регуляторів впливу на постійних лісокористувачів є інституціоналізація інструментів та регуляторних підойм, які мотивуватимуть державні та комунальні лісгосподарські підприємства переходити на поступово-вибірковий принцип лісокористування та розширювати площі природного поновлення лісів.

Водночас функціонування фінансово-економічного механізму лісгосподарювання стимулюючого типу має бути зорієнтованим на забезпечення конструктивної взаємодії між усіма ланками лісопродуктового ланцюга, чого можна досягти через виконання цим механізмом ряду функцій, пов'язаних як із упорядкуванням управлінської вертикалі лісгосподарювання, створенням сучасної системи контролю за станом лісів, формуванням надійних каналів залучення інвестицій у сировинний та переробний сегмент лісового сектора національної економіки. Перманентне умонтування все

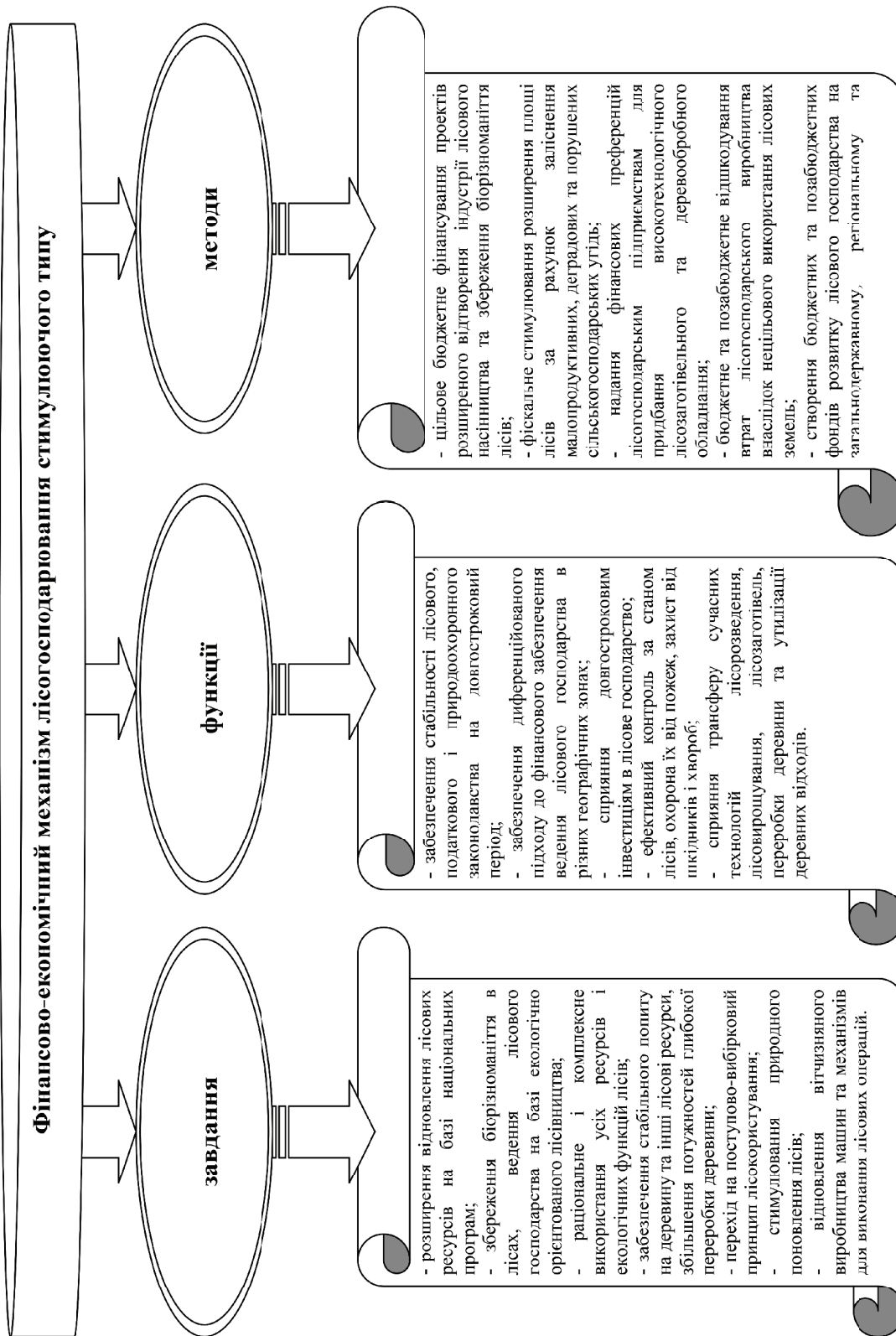

Рис. 1. Завдання, функції та методи фінансово-економічного механізму лісгосподарювання

нових регуляторів у фінансово-економічний механізм лісогосподарювання не має порушувати загалом стабільність лісового, податкового та природоохоронного законодавства, в першу чергу у довгостроковий період, щоб у потенційних інвесторів не сформувалася думка про відсутність прозорих та зрозумілих правил гри у сфері вітчизняного лісогосподарського виробництва.

Більше того, періодичні трансформації магістральних елементів фінансово-економічного механізму лісогосподарювання мають відштовхуватися від необхідності збереження диференційованого підходу до фінансового забезпечення ведення лісового господарства в різних географічних зонах, щоб усунути прояви виникнення тотального дефіциту в діяльності лісогосподарських підприємств, передусім чергу підприємств Півдня та Сходу. Направленість стимулюючих розширене відтворення лісоресурсного потенціалу підойм має водночас забезпечувати перманентний трансфер сучасних технологій лісорозведення, лісовирощування, лісозаготівель, переробки деревини та утилізації деревних відходів.

Результативність функціонування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання стимулюючого типу напряму залежить від такого набору методів, які, з однієї сторони, забезпечують надходження фінансових ресурсів для відновлення, відтворення та охорони лісових ресурсів і розбудови лісогосподарської інфраструктури, а з іншої — здійснюють ув'язку довгострокових пріоритетів розвитку лісового господарства з наявним ресурсним забезпеченням. У нинішніх умовах підвищення продуктивності лісових земель напряму пов'язане з розширеним відтворенням індустрії лісового насінництва та збереження біорізноманіття лісів, що потребує використання методів цільового бюджетного фінансування, оскільки незважаючи на високу екологічну значимість такого роду проектів, термін їх окупності є надзвичайно тривалим, що не є привабливим для приватного бізнесу.

Виходячи з того, що в Україні є значні резерви для підвищення рівня лісистості країни загалом і тим самим зниження рівня розораності територій, має бути інституціоналізованим такий метод, як фіскальне стимулювання розширення площі лісів за рахунок заліснення малопродуктивних, деградованих та порушених сільськогосподарських угідь. Такий метод стимулювання спрямовуватиметься як на власників земельних паїв, так і на суб'єкти

аграрного підприємництва і спонукатиме їх заліснювати ту частину сільськогосподарських угідь, яка не відзначається високим рівнем родючості та підділася природній ренатуралізації.

Враховуючи сучасну інвестиційну спроможність переважної більшості державних лісогосподарських підприємств, масова модернізація лісозаготівельного та деревообробного обладнання цих господарюючих суб'єктів є нереальною. Тому надати додаткових імпульсів технічному переозброєнню виробничо-технічної бази постійних лісокористувачів зможе такий метод стимулювання, як надання фінансових преференцій в разі придбання високотехнологічного лісозаготівельного та деревообробного обладнання. Значні площі лісових земель, які перебувають у постійному користуванні державних та комунальних лісогосподарських підприємств, піддалися еколого-деструктивному та природо-руйнівному впливу, що звузило ареал відтворення лісів. Компенсація такого роду збитків для лісогосподарських підприємств має відбуватися через бюджетне та позабюджетне відшкодування втрат лісогосподарського виробництва внаслідок нецільового використання лісових земель.

Враховуючи інституціональну невпорядкованість ринкової інфраструктури у лісовому секторі, у короткостроковій перспективі найбільш надійним методом фінансового забезпечення процесів відновлення, відтворення та охорони лісів виступає створення бюджетних та позабюджетних фондів розвитку лісового господарства на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Фонди розвитку лісового господарства, створені у бюджетах відповідного таксономічного рівня, будуть наповнюватися за рахунок спрямування частини рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, земельного податку за лісові землі, відрахувань лісогосподарських підприємств та інших внесків. Водночас найвищий рівень ефективності освоєння фінансових ресурсів у лісовому господарстві буде забезпечуватися за умови чіткої ув'язки пріоритетів екологізації та раціоналізації лісокористування з наявними ресурсними можливостями, що найбільшою мірою буде досягатися на основі використання програмно-цільового методу фінансування розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, зокрема через розробку національних, регіональних та місцевих програм розвитку лісового господарства.

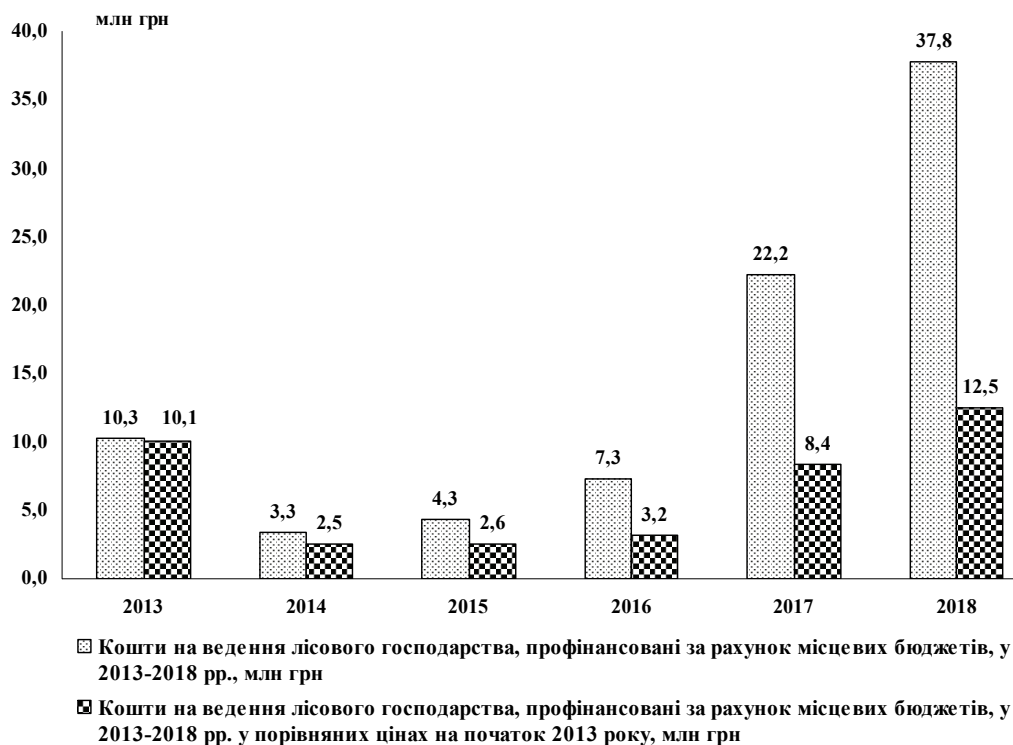

Рис. 2. Динаміка коштів, спрямованих на ведення лісового господарства, профінансованих за рахунок місцевих бюджетів у 2013—2018 рр., млн грн

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

В умовах децентралізації важливою складовою фінансово-економічного механізму лісогосподарювання є наявність інструментів, які стимулюватимуть органи місцевого самоврядування виділяти кошти на ведення лісового господарства. Доцільність нарощення обсягів фінансування лісогосподарської діяльності за рахунок коштів місцевих бюджетів також пов'язана з відсутністю в останні роки видатків Державного бюджету України.

За період 2013—2015 рр. у динаміці спрямованих на ведення лісового господарства коштів, профінансованих за рахунок загального фонду Державного бюджету України, спостерігається низхідна тенденція, а в 2016—2018 рр. вони взагалі відсутні. Якщо у 2013 році на ведення лісового господарства з держбюджету було виділено 447,7 млн грн, у 2014 році — 330,6 млн грн, то у 2015 році — 251,3 млн грн Згорання обсягів бюджетного фінансування процесів відновлення, відтворення та охорони лісових ресурсів перекало весь тягар фінансування ведення лісового господарства на власні кошти постійних лісокористувачів. Відсутність фінансування потреб ведення лісового господарства за рахунок держбюджету супроводжувалося незначним збільшенням в

останні роки обсягів фінансування за рахунок місцевих бюджетів (рис. 2).

Якщо у 2013 році номінальна величина коштів на ведення лісового господарства, профінансованих за рахунок місцевих бюджетів, становила 10,3 млн грн, у 2014 році — 3,3 млн грн, у 2016 році — 7,3 млн грн, у 2017 році — 22,2 млн грн, то у 2018 році — 37,8 млн грн Тобто у 2018 році порівняно з 2013 роком обсяги коштів на ведення лісового господарства, профінансованих за рахунок місцевих бюджетів, збільшилися більш як в три рази.

У динаміці коштів місцевих бюджетів, спрямованих на ведення лісового господарства, у порівняних цінах за період 2013–2018 рр. значного зростання не спостерігається. Незначна величина коштів місцевих бюджетів, спрямованих на ведення лісового господарства в загальнонаціональному масштабі пояснюється тим, що це джерело для фінансування процесів відновлення, відтворення та охорони лісових ресурсів використовується лише в окремих регіонах.

Зокрема у 2015 році найбільша сума коштів з місцевих бюджетів державним лісогосподарським підприємствам на ведення лісового господарства виділялася у Вінницькій

(166,7 тис. грн), Полтавській (3,3 млн грн), Сумській (233 тис. грн), Тернопільській (188 тис. грн) областях. У 2018 році коштів з місцевих бюджетів державним лісогосподарським підприємствам на ведення лісового господарства найбільше виділялося у Вінницькій (160 тис. грн), Полтавській (3,5 млн грн), Сумській (595 тис. грн), Запорізькій (7,4 млн грн), Кіровоградській (2,7 млн грн) областях. Перспективна модель фінансово-економічного механізму лісогосподарювання стимулюючого типу має охоплювати комплекс підойм, спрямованих на підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування фінансувати процеси відновлення, відтворення та охорони лісових ресурсів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Нарощення обсягів фінансування процесів відновлення, відтворення та охорони лісових ресурсів значною мірою залежить від формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання стимулюючого типу, який охоплюватиме комплекс завдань, функцій та методів, зорієнтованих на диверсифікацію джерел фінансового забезпечення потреб лісового господарства, використання різноманітних способів впливу на постійних лісокористувачів в частині надання фінансових преференцій за умови модернізації, реконструкції та технічного переоснащення виробничо-технічної бази лісозаготівель та деревообробки, запровадження сучасних технологій лісорозведення, лісовирощування та переробки деревини, підвищення рівня комплексності використання сировинної та несировинної складових лісоресурсного потенціалу. Важливою складовою фінансово-економічного механізму лісогосподарювання стимулюючого типу в умовах децентралізації є застосування комплексу інструментів та важелів, які спонукатимуть органи місцевого самоврядування фінансувати процеси відновлення, відтворення та охорони лісових ресурсів.

Література:

1. Бойко Я.М. Фінансово-економічний механізм розвитку лісового господарства регіону. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2011. № 33. Ч 3. С. 16—19.
2. Дзюбенко О.М., Рошкевич В.Ф. Диверсифікація джерел інвестиційного забезпечення лісового сектору України: секторальні особливості. Наукові праці НДФІ. 2016. Вип. 4. С. 113—123.

3. Ільницька-Гикавчук Г.Я. Фінансовий механізм екологічно збалансованого лісокористування: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.06 / Г.Я. Ільницька-Гикавчук; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне, 2009. 20 с.

4. Карпук А.І. Економічне регулювання лісокористування в ринкових умовах: [монографія] / А.І. Карпук. — Луцьк: Твердиня, 2012. — 492 с.

5. Карпук А.І., Дзюбенко О.М. Фінансово-економічне регулювання лісокористування як важлива передумова нарощення інвестицій у відтворення лісоресурсного потенціалу. Агросвіт. 2017. № 7. С. 3—11.

6. Шубалий О.М. Тенденції та механізм стимулювання поглибленої лісопереробки. Економічний форум. 2016. № 1. С. 115—123.

7. Шумлянський Б.В. Фінансове забезпечення як підґрунтя формування інвестиційного середовища розвитку лісового сектору. Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал. 2015. № 15. С. 61—66.

References:

1. Boyko, Ya.M. (2011), "Financial and economic mechanism of forestry development in the region", *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu Seriya ekonomika*, vol. 33, no. 3, pp. 16—19.

2. Dziubenko, O.M. and Roshkevych, V.F. (2016), "Diversification of Ukrainian forestry investment sources: sectoral features", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 4, pp. 113—123.

3. Il'nytska-Hykvachuk, H.Ya. (2009), "Financial mechanism of ecologically balanced forest management", Ph.D. Thesis, Economy, *Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya*. Rivne, Ukraine.

4. Karpuk, A.I. (2012), *Ekonomichne rehulyuvannya lisokorystuvannya v rynkovykh umovakh* [Economic regulation of forest management under the market conditions], *Tverdinya, Luts'k*, Ukraine.

5. Karpuk, A.I. and Dziubenko, O.M. (2017), "Financial and economic regulation of forestry management key factor to increase investments in forest and resource potential restoration", *Ahrosvit*, vol. 7, pp. 3—11.

6. Shubalyj, O.M. (2016), "Trends and mechanism for stimulating in-depth forest processing", *Ekonomichnyj forum*, vol. 1, pp. 115—123.

7. Shumlians'kyj, B.V. (2015), "Financial support as a basis formation of investment environment forest sector", *Investytsii: praktyka ta dosvid: naukovo-praktychnyj zhurnal*, vol. 15, pp. 61—66. *Стаття надійшла до редакції 17.11.2019 р.*